

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Murat AYAR

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı
ayarmuratt@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9346-3976>

Tekke Şiirinin Mahlaslarındaki Rol ve Kimlik Değişimleri Üzerine Bir İnceleme

*A Study on Role and Identity Changes in the
Pseudonyms of Dervish Lodge Poetry*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Ayar, M. (2023). Tekke şiirinin mahlaslarındaki rol ve kimlik değişimleri üzerine bir inceleme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 382-401. <https://doi.org/10.34083/akaded.1263244>

Ayar, M. (2023). A study role and identity changes in the pseudonyms of Dervish lodge poetry. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 382-401. <https://doi.org/10.34083/akaded.1263244>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Özel tanımlamaların dışında şairlerin manzumelerinde kullandıkları ve takma ad olarak bilinen mahlas, mahlas beyti veya mahlashâne denilen özel bir bölümde kullanılır. Şairin sanat ve dünya görüşü adına pek çok değerlendirmelerine ev sahipliği yapan bu bölüm; verilecek mesajın etki derecesini artırma gayretli, şairin rol ve kimlik değişimlerine de sahne olur. Değişik kimlikler ve bunlara uygun davranma modeli olan rollerin bu bölümlerdeki çeşitliliğini, değişen semantik dengeyi ve kullanılan söz varlığını tespit etmek çalışmanın amacıdır. Bu amaca hizmet etmek için sadece tekke şairlerinin manzumeleri hedef alınmıştır. Bunda ilâhî mesajı, toplumun tüm kesimlerine ulaştırma hassasiyetini taşıyan mutasavvıfın çok yönlü kimliğini kullanmadaki gayreti mühimdir. Seçilen model beyitler, kullanılan mahlaslar üzerinden kimlik ve rol odaklı fişlemeye tabi tutulmuş ve tartışma bu mahlaslar merkezli yürütülmüştür. Çalışmayla sûfi şairlerin mahlasını hangi kimlik ve rol çerçevesinde icra ettiğinin tespiti yanında bu çabanın şiirin anlamsal kurgusuna ve kullanılan sözcük dağarcığının seçimine olan katkısı gözler önüne serilmiştir. Bu cümleden; mutasavvıf şairlerin mesajın doğru ve etkili verilmesini öncelleme gayretine hizmet eden bu çabanın ilgililerin dikkatine sunulması mühimdir.

Anahtar Kelimeler: tekke şiiri, mahlas, mahlashâne, rol, kimlik

Abstract

Apart from special definitions, the pseudonym used by the poets in their poems and known as a pseudonym is used in a special section called pseudonym couplet or pseudonym section. This section, which hosts many evaluations of the poet on behalf of art and worldview; Endeavoring to increase the degree of influence of the message to be given, it also witnesses the role and identity changes of the poet. The aim of the study is to determine the diversity, changing semantic balance and vocabulary used in these sections of roles that have different identities and models of acting in accordance with them. To serve this purpose, only the poems of the lodge poets were targeted. In this, the effort of the mystic, who is sensitive to convey the divine message to all segments of the society, in using his versatile identity is important. Selected model couplets were labeled over identities and roles over the pseudonyms used, and the discussion was carried out based on these pseudonyms. In this study, besides the determination of the identity and role in which the sûfi poets perform their pseudonyms, the contribution of this effort to the semantic fiction of the poem and the choice of the vocabulary used has been revealed. From this sentence; It is important that this effort, which serves to prioritize the correct and effective delivery of the message of mystic poets, is brought to the attention of those concerned.

Keywords: dervish lodge poetry, pseudonym, pseudonym section, role, identity

Giriş

Şairlerin şiirlerinde kullandıkları ve takma ad olarak genel bir tanımlamanın yapıldığı *mahlas* terimi, birbirinden farklı pek çok kaynakta benzer ifadelere karşılık gelmiştir. Genel kullanım olarak şairlerin eserlerinde kullandıkları “*takma ad*” (Türk Dil Kurumu, 1998, s. 1486; Pala, 1995, s. 294); “*asıl ad yerine kullanılan ikinci ad*” (Pakalın, 1993, s. 383; Parlatır, 2011, s. 995; Şemseddin Sami, 1996, s. 1320) “*asıl adından başka edebiyatta kullandığı isim*” (Tahirü'l-Mevlevî, 1973, s. 94); gibi anlam alanlarına sahip mahlasın, şiirde kullanıldığı yere “*mahlas beyti*” ya da “*mahlashâne*” denir (Akün, 1994, s. 394).

Mahlasın kullanım geleneğinin şiirlerde Arap edebiyatıyla başladığı söylene de bu duruma dair net bir bilgi yoktur. Zira Araplar belli bir döneme kadar şiirlerinde gerçek isimlerini ve neseplerini künye olarak kullanmışlardır ki bu, divan şiiri öncesi Türk edebiyatının belli dönemlerinde karşılaşılan bir durumdur (Yıldırım, 2006). Bunun yanında Türk edebiyatının bu geleneğe katılmasının Fars edebiyatı yoluyla olduğu söylenebilir (İsen, 1989).

Müellifi mahlas seçimine iten sebepler tek yönlü olmayıp çeşitlilik arz eder. Konuyla ilgili olarak Harun Tolasa'nın “...*mahlas seçimi, kullanılış gâyesi vs. üzerine yapılan açıklamalarda rastlanılan çeşitli münâsebet, sebep ve gerekçelerden bazıları da şairin kendi mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık, güzellik, vücut özellik ve arzuları, psikolojik hal ve vasıflar; dinî-tasavvûfî faaliyet ve bağlılıklar; şairin başından geçen herhangi ilginç bir olayla ilgili hâl ve durumlara dayanır.*” (Tolasa, 2002, s. 234) değerlendirmesi doyurucu bir cevap olsa gerektir.

Mahlasın şaire kim tarafından verildiği sorusu çoğu zaman cevapsız kalsa da genel olarak kendisi¹, hocası², manevî üstâdı³ veya başka bir şair⁴ tarafından verildiği bilgisi elimizde mevcuttur (Akün, 1994).

Şairlerin telif damgası ve imzası olarak da nitelendirilebilecek mahlas, genel kullanım temayülü düşünüldüğünde şiirlerin sonunda kullanılır. Divan şiirinde *taç beyit* ya da *makta beyti* denilen bölüm, şairin mahlasını düştüğü yerdir. Bu bölüm aynı zamanda şairin zevk, anlayış, dünya ve poetik değerleri gibi şahsî duyuş ve duruşunun ipuçlarını

¹ Şairler pek çok sâiki (muhit, zihniyet, sosyal kültür, tabiat ve meşrep, soy, şehir, tarikata bağlılık vb.) göz önünde bulundurup mahlas seçimine gitmişlerdir. Örneğin bu saiklerden tabiat ve meşrebe dayalı seçimlerde Fakîrî'nin tabiatında fakr u fena izlerini taşıması; Kebîrî'nin gururlu; Melâmî'nin laubali ve Sâgarî'nin de içki düşkünü olması buna birkaç örnek teşkil edebilir (Açıkgöz, 1989).

² Şair Hoca Neş'et'e hocası Dâyezâde Cûdî tarafından yazılan bir mahlasnâme ile “Neş'et” mahlasının verilmesi buna örnektir (İsen, 1998).

³ Mutasavvıf bir şair olan Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin “doğru yola girip hidayete ermiş” anlamındaki *Hüdâyî* mahlasını ona şeyhi Üftâde vermiştir (Yılmaz, 1999).

⁴ Esas ismi Seyyid Mehmed olan şair Rızâyî'ye mahlasını ünlü şair Şeyhülislâm Yahyâ, yazdığı bir mahlasnâme ile vermiştir (Açıkgöz, 1989).

içinde barındırır (Zöhre, 2021). Divan dîbâceleri (Karahan, 1996) ve tezkirelerde (İsen, 1990) bu bölüme ait değerlendirme ve bilgilere de tesadüf edilir (Tolasa, 2002).

Sûfi şiir ve şairler sözü edilen bu değerlendirmelerin dışındadır. Onların mahlas beyitleri şahsî bir övgü ve şiirine yönelik edebî bir özelliği genel olarak yansıtmaz. Fahriyelî bir yapının dışında şiirlerindeki temel mesaj değeri, didaktik merkezlidir. Sözü edilen bu durum, şairi mesajını geniş kitlelere ulaştırma gayretine iter. Dolayısıyla şair geniş kitlelere hitap eden çok kimlikli bir mahlas kullanımına yönelir. Şairin şiirlerinde kullandığı mahlasın aynı olmasına karşın ifade ettiği anlam ve kimlik, söz varlığı ve üslubuna da tesir eder. Diğer bir ifadeyle sûfi şairlerin mahlas beyitlerinin onun sanatı açısından en büyük katma değeri çok kimlikli yapıya sahip olmasında saklıdır. Örneğin *Hüdâyî* mahlaslı Aziz Mahmûd Hüdâyî'yi; *kul*, *sâlik*, *âşık* ve *mürşit* gibi kimlik metaforlarıyla okuyabiliriz (Ayar, 2022). Bu cümleden şairin, girdiği kimliğin rolüne uygun bir üslup ve dil kullanımına gittiğini ve bu şekilde de kendi içerisinde tutarlı bir metin oluşturmaya çalıştığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Çalışmamızda Anadolu coğrafyasının farklı yüzyıllarda yaşamış tekke şairlerinin⁵ şiirlerinden istifade ettik. İlgili şiirlere dair imlâ ve yazım farklılıkları göze çarpabilir. Bunda, farklı yüzyılların metinleri olması etkindir. Ayrıca okur tarafından kolay tespit ve işlevsellik açısından, kimlikleri metaforlayan mahlaslar *italik* olarak verilmiştir.

Kimlik ve Roller

Sözü edilen sûfi şairlerin mesaj kaygısı gereği şiirlerini farklı kimlik ve rol yapılarıyla söylemeye çalıştıkları son derece dikkat çekicidir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla mahlas beyitlerinde sûfi şairler *nefs*, *gönül*, *rûh*, *insân/kul*, *ümme*, *derviş*, *âşık*, *mürşit*, *şair* gibi kimliklerle okurların karşısına çıkmışlardır. Bu kimliklerden *nefs*, *gönül* ve *rûh* insanda bulunan latife ve cevherlerdendir. *İnsân/kul*, *ümme*, *derviş*, *âşık*, *mürşit*, *şair* ise insan tipolojisini yansıtmaktadır.

1. Nefs

Farklı disiplin ve anlayışlarda çok başka anlamlara gelmesine karşın *nefs*, tasavvufta genellikle bedenden kaynaklanan süfli/aşağı arzular (Uludağ, 2006) şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla o, kulu kötülüğe sevk eden bir temayüldür. Sûfi şairler de nefsi genel çerçeve olarak bu anlamıyla kullanmışlar ve kimi mahlaslarını nefse tebdil etmişler ve nefsi kul ile Allah arasında aşılması gereken bir engel olarak görmüşlerdir:

Eşrefoğlu Rûmî'yi aradan tarh ideyüm
Senün ile bakayum seni göreyüm cânım

(Eşrefoğlu Rûmî, 78/11, s. 317)

⁵ Yunus Emre (XIV. yy.), Eşrefoğlu Rûmî (XV. yy.), Ümmî Sinân (XVI. yy.), Vâhib Ümmî (XVI. yy.), Abdülâhad Nûrî (XVII. yy.), Niyâzî Mısrî (XVII. yy.), Sunullâh Gaybî (XVII. yy.), Mustafa Manevî (XVIII. yy.), Mustafa İbretî (XVIII. yy.), Erzurumlu İbrahim Hakkî (XVIII. yy.)

Kaydını görür yaradan ol seni yokdan var iden
Ey Ma'nevî çık aradan bu Ma'nevî dinmez ola

(Mustafa Manevî, 11/7, s. 91)

Nefs genellikle emmâre vasfıyla bilinmesine ve konu edilmesine rağmen nefsin yedi mertebesi ve bu mertebelerin de kendine has yedi tavrı vardır. Nadir de olsa mutasavvıflar bu duruma dikkat çekmişler ve bu yedi tavrı, aşağıdan yukarıya çıkıldıkça kişinin ahlaken daha da güzelleşeceğini aktarmışlardır:

Yedi tavr üzre Vehâbî mazharısın Vâhid'ün
Ehl-i aşk olan kişi burdan nişân virmek gerek

(Vâhib Ümmî, 76/5, s. 155)

Kişinin Hakk'a kavuşması ve bu yolla güzel ahlaka erişmesi tasavvufun temel gayesidir. Bunun içinde kişinin nefsiyle mücadele etmesi ve onu istenilen kıvama çekmesi beklenir. Sûfiler bunu, söz konusu kişi için bir tür bakım, tedavi ve rehabilitasyon olduğunu ifade etmişlerdir:

Eksikligüm Hak bilür ışkı bana ol virür
Kılgıl Yûnus'a tîmâr ışk beni benden aldı

(Yûnus Emre, 367/13, s. 510)

Mahlas beyitlerinde, mahlasın *nefs* anlamıyla kullanılması beytin söz varlığında da belirleyici rol oynar. Çünkü mahlas ve anlamı, semantik yapıda o beytin merkez rol modelini teşkil eder. Dolayısıyla *nefs* anlamıyla birlikte yukarıdaki beyitler dikkate alındığında “*tarh etmek* (çıkarmak, atmak), *ara* (gönül), *cân* (Allah), *bakmak* (manen zevk etmek), *kayd* (bağ, engel), *çıkmaq* (uzaklaşmak, terk etmek), *yedi tavr* (nefsin yedi mertebesi), *mazhar* (yaratık, mahlukat), *eksiklik*, *aşk*, *tîmâr* (tedavi, bakım), beni benden almak” gibi kelime ve kelime grupları temel ve mecaza dayalı anlam katmanlarıyla yerini almıştır.

2. Gönül

Doğu edebiyatı denilen Arap, Fars ve Türk şiirinde *gönül* en merkezî konumu işgal eder. Sevginin ve muhabbetin doğuş yeri olmasının yanında özellikle tasavvufi açıdan gönül kavramının önemi ilâhî tecellinin tenezzül yeri olmasından kaynaklıdır (Kurnaz, 1996). Bu yönüyle sûfiler, gönlü Hakk'ın mahrem alanı ve nice Hak sırrına ev sahipliği yapan bir latife olarak görmüşler, gönle düşenin, bu sırra erişip Hak sırrının zengini olması gerektiğini hatırlatmışlardır:

Bilmediler İbretî sen sırr-ı Hudâ mahremisin
Halk ile araya perde çekdi uzag etdi bana

(Mustafa İbretî , 6/7, s. 18)

Men aref sırrına el ur *Gaybiyâ* olgıl ganî

Sen seni müşkil idinüp sen seni hâlleyile gel

(Sunullâh Gaybî, 76/5, s. 337)

İnsanoğlunun gönül merkezi, hayatının her ânına tanıklık eden zinde ve hareketli bir yapıya sahiptir. Bu yerde her ân nice alışverişler olur nice canlar satılır. Pazar yeri gibi olan bu yere müşteri olmak ve Hak nuruna erişmek gerekir çünkü Hakk'ın nur tecellisi gönle tenezzül eder:

Der *Sinân Ümmî* bâzergânam bâzâra gelmişem

Müşterî olanlara alım satım budur hemân

(Ümmî Sinân, 125/7, s. 123)

Nûra ir nûriyla ol *Nûriyâ*

Kıl vücûdun âleme envâr-pâş

(Abdülahad Nûrî, 55/6, s. 275)

Tasavvufta, Hakk'ın tanınıp da O'nun ifade edilemediği *hayret makamı* denilen bir mertebe vardır. Sûfiler, bu mertebeye çıkan kişiyi Hakk'ın aşk tecellilerinin gönle isabet etmeye başlamasından itibaren meftun ve mecnun olarak telakki eder. İhtiyarını kaybeden ve kendini bilmez bir hâle gelen gönül, Hakk'ın zâtından gelen bu tecellilerle nice güzellikleri zevk ve seyran etmeye başlar. Bu cümleden gönül; içe dönük bir yapıda, alan bir role sahiptir:

Düşüp bu *İbretî* ol bahr-i aşka

Ki başdan aşdı bu deryâsı aşkın

(Mustafa İbretî , 142/9, s. 114)

Meftûn olalı mecnûn olalı

Bu *Mısrî* dahı akla gelemez

(Niyâzî Mısrî, 79/5, s. 441)

Anlayınca zât-ı Hakk'ı zevk ile

Bu *Niyâzî* nice seyrân eylemiş

(Niyâzî Mısrî, 84/13, s. 446)

Sûfiler, manzumelerinde gönül anlamına gelen mahlaslarıyla “*sır, mahrem, halk* (mâsivâ), *perde çekmek* (engellemek), *uzak etmek, el urmak* (kavuşmak), *ganî olmak* (zenginleşmek), *bâzâr, bâzergân, müşteri, alıp satmak, meftûn, mecnûn, başdan aşmak* (ihtiyarı kaybedecek seviyeye ulaşmak), *zevk, seyrân eylemek*” gibi nice kelime ve kelime grubunu kontekstine katıp semantik olarak bir gönül bağlamı oluşturmuşlardır.

3. Rûh

Kelime; temel anlamı itibariyle *canlılığı sağlayan unsur*, *nefes* gibi anlamlara gelmesine karşın birçok disiplinde kendine başkaca anlamlar bulmuştur. Konumuz ve çerçevemiz itibariyle rûhun tasavvufî tanımlaması ve sûfilerin onu nasıl gördükleri bizim için daha önemlidir. Mutasavvıflar rûh ile ilgili düşüncelerini Kur'an'daki bazı âyetlerden, kimi hadislerden ve sûfi geleneğin dilinden çıkarırlar. Genel çerçeve itibariyle mutasavvıf şairler kullandıkları mahlaslarda rûhu Kur'an'da da geçtiği şekliyle (Hicr 15/28-30; Sâd 38/71-72; Secde 32/7-9) Hakk'ın kula üflediği bir rahmet nefesi olarak görmüşlerdir. Bu sebeple o Hakk'ın zâtının sırrına dair bir inci ve hakikatin ta kendisidir:

Asl-ı her-nagme çü Hakk'ın nefes-i rahmetidir
Hakkî bu nagmeden ol zevk-i nevâya düştüm
 (E. İbrahîm Hakkı, 217/7, s. 273)

İbretî ol bahr-ı zâtın dürrüsün
 Ol sadeften erdin ise sen sana
 (Mustafa İbretî, 10/10, s. 21)

Vehâbî sâfi rûham ben anuñçün nutkum ilhâmdur
 Hakikatdür benüm aslum bedende hiç karârum yok
 (Vâhib Ümmî, 156/7, s. 230)

Tabiat itibariyle Rabbânî gördükleri rûhu bu yönüyle kadim ve ezeli bir zamanın ve mekânın şahidi olarak görürler. Elest Bezmi'nin şahidi olan rûh, bu yönüyle Hakk'ın nutkunun ve sırrının da tanığıdır:

Ben *Eşrefoğlu Rûmî*'yem ben bâkîyem kadîmiyem
 Ben ol mürğ-ı lâhûtiyem arz u semâ neme gerek
 (Eşrefoğlu Rûmî, 54/9, s. 283)

Ger haber-dâr isen esrâr-ı ezelden *Hakkî*
 Sakla sırrı dime her bî-habere toy itme
 (E. İbrahîm Hakkı, 274/9, s. 325)

Bu mecliste ilahî sırla nasiplenen rûh cevheri kul ile dünya semasına gönderilir. Rûh bedene girince kendisine farklı cisim adları konulmaya başlanır fakat o demde yudumlanan aşk şarabının etkisinden kurtulamaz. Her vakit o demin sarhoşluğu ve hatırasını yaşar:

Bunda geldüm *Eşrefoğlu Rûmî* didiler bana
 Dahı bundan özge benüm ad u sanum andadur
 (Eşrefoğlu Rûmî, 25/5, s. 250)

Eşrefoğlu Rûmî'yem ışkı şarâbından anun
Tâ ebed şûrîde şeydâ mest ü hayrân giderim
(Eşrefoğlu Rûmî, 79/7, s. 318)

Mutasavvıflara göre rûh cevherinin hem rûhânî hem de bedenî âlemdeki varlığı ne Hak'tan ne de kuldân ayırır. Bu sebeple rûh, Hakk'ın zâtına dair bir hakikat olmasının yanında bu âlemde görünen ve görünmeyen her şeyin örneği ve özetini kendinde barındırır:

Yûnus imdi sen senden ayru degül hem cândan
Sen sende bulmazısan kanda bulasın anı
(Yûnus Emre, 395/5, s. 540)

Rûh-ı âlem ism-i a'zamsın hakikat *Gaybiyâ*
Zâhir ü bâtın bu dehrün hep misâli sendedür
(Sunullâh Gaybî, 20/5, s. 270)

Kula düşen görev, Rabbânî âlemden birçok sırlarla dünya semasına gönderilen rûh cevherini yaratıldığı formda görüp onu emanet kabul etmektir. Dolayısıyla bu dünyanın cehalet karanlığında o emaneti kaybetmeyip ölümsüz makamlara erişirmek gerekir:

Zulmet-i cehl içre teşne zayı' itme kendüni
Hızr-ı *Gaybî*'ye iriş kim âb-ı hayvân devridür
(Sunullâh Gaybî, 27/15, s. 279)

Kimi mahlaslarını *rûh* anlamına gelecek şekilde kullanan mutasavvıflar, mahlas beyitlerinde “*nefes-i rahmet, nağme, zevk-i nevâ, bahr-ı zât* (Hakk'ın mutlak varlığının sonsuzluğu), *dürr, sadef (lahût âlemi), sâfi, nutk, hakikat, asl, bâkî, kadîm, mürğ-ı lahût, arz, semâ, esrâr-ı ezel, sırrı saklamak*” gibi kelime ve kelime gruplarını bağlamsal kontekste dâhil etmişlerdir.

4. İnsan/Kul

Kelime kökü itibarıyla “unutmak” anlamlarına gelen *nesy* ve *insiyân* sözcüklerine dayanan *insan* kelimesi, Hakk'a mükellef kişi anlamındaki kul (Hamîdullah, 1998) kelimesiyle birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş bir anlam silsilesine sahip olduğundan bu kavramları birlikte zikretme zarureti duyduk. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere insan, yaptığı hatayı çabuk unutan bir özelliğe sahiptir. Doğru bildiği birçok şeyden hata ve günaha düşebilir. Sûfî şairler bu menfî özelliğe dikkat çekme ve şeriata dair kimi konularda telkinlerde bulunma adına şiirlerinde kullandıkları çokça mahlası insan manasıyla kullanmışlardır. İnsan, yaşamı boyunca çoğu kere kendinde

bulunan bu “unutma” özelliği sebebiyle hata ve günaha düşebilir. Bu tür durumlarda insandan beklenen Hak Teâlâ’dan kulluğu gereği af ve özür dilemesidir:

Seni andukça Mevlâ sen unuttun
Gele ey *Nûrî* insâf eyle insâf

(Abdülahad Nûrî, 65/8, s. 283)

Eşrefoğlu Rûmî sen tevbe kıl irken uyan
Olma yolında yalan tevbeyle gel tevbeyle

(Eşrefoğlu Rûmî, 104/12, s. 354)

Yayıldı *Yûnus* adı suçdur cümle tâ’atı
Çalabum inâyeti suçın geçüre meger

(Yûnus Emre, 41/9, s. 141)

Yaratılışı gereği hataya meyilli olan insana düşen şey, hata ve günaha meyletmeden bir an evvel gaflet uykusundan uyanması ve Hak’tan bu gayreti ve doğru istikameti için lütufta bulunmasını niyaz etmesidir:

Ey *Niyâzî* ne yatarsın aç gözünü uykudan
Şol kıyâmet günlerinde cüml’alemyân iniler

(Niyâzî Mısırî, 75/5, s. 438)

Bu *Sinân Ümmî*’ye lutfun kıl nasîb
Kim yanılmayup sana doğru gide

(Ümmî Sinân, 9/13, s. 18)

Bedenî ve rûhî açıdan yapabilecekleri sınırlı olan insan, tümleyeni itibariyle aciz ve mutlak bir varlığa/fâile muhtaçtır. Yaptığı hiçbir eylem onun inisiyatifi ve tasarrufuyla gerçekleşmez. Kendi yapıyor görünür ama kudret başka bir güçten menkuldür. İnsanın bu acizliğini ve her şeyde mutlak bir varlığa muhtaçlığını kabul etmesi, olan biten ne varsa mutlak manada hikmetini esas fâilde araması ve O’na havale etmesi kulluğunun da bir gereğidir:

Eşrefoğlu Rûmî kemter kulundur
İlâhî kulu sultândan ayırma

(Eşrefoğlu Rûmî, 112/7, s. 364)

Hakk’a tefvîz eyle *Hakkî* sen seni
Fâ’îl-i muhtârî bul nî’mel-mu’în

(E. İbrahim Hakkı, 237/9, s. 291)

Hakk'a kul olan insanın temel zarureti bir imana sahip olmasıdır. Hakk'a niyaz edip kâmil bir imanı elinde bulunduran kişi şeytanın inkârcılığından da uzaklaşmış demektir. İman ile birlikte kul; namaz, oruç gibi ibadet ve taatına da dikkat etmeli, onları aksatmamalı ve onlardaki hikmeti gözlemelidir:

Cân ile sen *Vâhibî* eyle niyâzı Hazret'e
Rabb'ını inkâr iden şeytândur î mân istemez
(Vâhib Ümmî, 11/5, s. 101)

Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer ömür yitüşür başa
(Yûnus Emre, 341/7, s. 480)

Oruçda *Hakkî* bulur ilm ü hilm ü çok hikmet
Bu cism oruçla selim oldu cân dahı eslem
(E. İbrahim Hakkı, 216/7, s. 271)

Sûflerin *mahcubiyet*, *yakarış*, *acziyet* ve *teslimiyet* rollerini verdiği *insan* sözcüğünün anlamsal olarak mahlasa çekildiği beyitlerde “*Mevlâ*, *unutmak*, *insâf* eylemek, *tevbe kılmak*, *uyanmak*, *yolunda olmak*, *yalan*, *suç*, *inayet*, *uykudan gözünü açmak*, *lutf*, *doğru gitmek*, *yanılmak*, *kemter*, *kul*, *tefviz* eylemek (havale etmek), *fâil-i muhtâr* (Allah), *niyâz*, *şeytân*, *î mân*, *inkâr etmek*, *Rab*, *namaz kılmak*, *ecel*, *ömür*, *oruç*” gibi kelime ve kelime grubu kadrosuna rastlanır.

5. Ümmet

Genel anlamı itibariyle kendisine peygamber gönderilmiş kavim, topluluk gibi anlamlara gelirken daha ziyade Müslümanlar açısından Hz. Muhammed'e (sav) iman edip tâbi olanlar için kullanılmış bir terim olan *ümme*t, Kur'an'ın altmış dört âyetinde yukarıda zikredilen anlamlarıyla geçmektedir (Bulut, 2012). Sûfler, Hz. Peygamber ümmeti yerine koydukları mahlaslarıyla kimlik rolü gereği kendilerini O'nun bendesi olarak görmüşler ve livatü'l-hamd altında makâm-ı Mahmûd da denilen mertebede O'nun şefâatine erişebilme beklentilerini dile getirmişlerdir:

Ma'nevî benden diler senden şefâ'at yâ Resûl
Ta vücûdî mülkine şu'le vire nûr-ı cemâl
(Mustafa Manevî, 44/8, s. 127)

Ne noksân ere câhına kılursan
Niyâzî'ye şefâ'atler Muhammed
(Niyazi Mısri, 33/13, s. 396)

Ey Hudâ senden *Sinân Ümmî* temennâ kıldığı
Mürvetinden ol Resûl'ün bâbına el kavşuram
(Ümmî Sinân, 101/15, s. 101)

Hız Peygamberin ümmeti olarak O'nun paha biçilemeyen eşsiz bir inciye benzer üstün faziletlerini kemâlen saymak ve ifadelendirmek mümkün olmasa da her fırsatta O'nu methedip samimiyetle O'na salât u selâm getirmek pek tabii mümkündür:

Ma'nevî bin yıl anı serh eylesen olmaz tamâm
Dürr-i yektâ bî-bahâdur şer'-i pâk-i Mustafâ
(Mustafa Manevî, 1/21, s. 78)

İbretî medh-i Resûlü cân u dilden söyledin
Kim şefâ'at eyleye yarın o nûr-ı enbiyâ
(Mustafa İbretî , 2/11, s. 15)

Yûnus Emre'm sen gine Mustafâ'ya kıl selâm
Ol dahî kıla edâ yüz ile baş üstine
(Yûnus Emre, 321/7, s. 459)

Ümmet kelimesiyle anlaşılan mahlaslardaki beyitlerde “Resûl, şefaât, bende, şûle virmek, vücûd mülki, Muhammed, temannâ kılmak, müriüvvet, el kavşurmak (ulaşmak), şerh eylemek, dürr-i yektâ bî-bahâ, şer-i pâk-i Mustafâ, medh-i Resûl, nûr-ı enbiyâ, selâm kılmak” gibi sözcük ve sözcük grupları, bağlamı desteklemiştir:

6. Derviş

Sözcük terminolojik olarak Hak yakınlığını kazanmak için bir tarikata girip bir şeyhe intisap eden kişi (Yazıcı, 1994) anlamındadır. Sûfiler gerek düşünce alt yapılarının oluşması gerekse bunların pratiğe dökülmesinde kendilerinden önce gelen yol erlerinin tecrübesini oldukça önemserler. Onlara göre kişinin takva üzere bir züht yaşantısına kavuşması için mutlak surette önceki vakitlerde bu dünyayı görmüş ve onunla hâllenmiş tasavvuf büyüklerinin yolunu takip etmesi son derece mühimdir:

Ma'neviyâ sen dahî eslâfa uy
Zühd ile vuslat bulur kavm-i ciyâ
(Mustafa Manevî, 38/7, s. 120)

Bir yola dair rehberlik ve danışmanlık hizmeti tasavvufta da mevcuttur. Kişi bu aşk kapısında bir dilenciden farksızdır. Onu lütuflandırmak ve elinden tutarak Hakk'a aşık bir derviş yapmak mürşid-i kâmilin harcıdır:

İşk sultânı Tapduk durur *Yûnus* gedâ bu kapuda
Gedâlara lutf eylemek hem kâ'idedür sultâna
(Yûnus Emre, 294/9, s. 426)

Ey Fakîrullah bu *Hakkî* bendeni
Âşık-ı ferzâne itdin âkibet

(E. İbrahim Hakkı, 55/9, s. 129)

Dervîşi Hak derdiyle hemhâl eden, o dervîşin yol öğreticisi olan şeyhidir. Dervîş, şeyhi elinde Hak aşkını zevk eder ve Hakk'ın tecelli sırlarına şeyhinden öğrendikleriyle nasibdâr olur:

İbretî Ünsî'den erdi bu senin derdin sana
Gün-begün artar bu derdin pes deme olmaz ferah

(Mustafa İbretî, 38/6, s. 41)

Mutasavvıflar, Hakk'a gidilecek yolda şeyhe karşı vazifeli ve mütesellim bir role büründürdükleri *dervîş* anlamıyla kullanılan mahlaslarda “*eslâfa uymak, zühd, vuslat, ışk sultânı, gedâ, kapı, lutf eylemek, bende, âşık-ı ferzâne* (âşık olmuş dervîş), *derd*” gibi sözcük ve sözcük gruplarını bağlamsal anlamlarına dâhil etmişlerdir.

7. Âşık

Tasavvufî ıstılahta çok değişik anlamlara gelmekle birlikte *âşık* kelimesini genel çerçevede Hakk'a kavuşmayı çok isteyen ve bu sebepten O'nun cemâl ve celâl tecellilerini arzulayan kişi (Şimşek, 2017) olarak tanımlamak doğru olacaktır. Âşık; sūfî şiirlerde *ricacı, isteyen, fedakâr, gayretli, aşkından şaşkına dönmüş ve mahremiyete önem veren* bir rol ile karşımıza çıkar. İşin başında ise seyr u sülûk denilen bu vuslat yolunun her aşamasında Hakk'a dua ve niyazda bulunmalıdır çünkü Hak dışındaki her şey onun için ayrılık demektir:

Nûrî kulunu yâ Rab fûrkat iline salma
Lutfun ile kıl anı sen vuslatuna vâris

(Abdülhad Nûrî, 22/5, s. 246)

Vuslatın temelinde âşığın bu uğurda göstereceği fedakârlık vardır. Hak dışında her şeyin sevdasından vazgeçmek bu amacın temelini teşkil eder zira gayret ve azim bu yolun prensiplerindedir. İşin başında âşığın kendi varlığını hiçe sayması ve Hak yoluna kurban etmesi lazım gelir. Böylece Hak dışındaki her şey bir *lâ'*dan (yok) ibaret kalır ki kişi mâsivâya yok diyebilirse geriye sadece *illâ* (Allah) kalacaktır:

Bu dünyede dostdan artuk *Yûnus* nesne sevemedi
Bilmez misin gayretsüze dost u düşmân gülesini

(Yûnus Emre, 348/9, s. 488)

Eşrefoğlu Rûmî ıška vireli hep varını
Bî-murâd olup yürür ne vaslı ne hicrân diler

(Eşrefoğlu Rûmî, 6/7, s. 225)

Ma'neviyâ didiler kim cân u başun vir bugün
Cism ü cânun vormeyen kurbâna olmaz âşinâ
(Mustafa Manevî, 7/8, s. 86)

Şübhesin sordı *Vehâbî* âlemin sultânına
Dedi ol Rabbü'l-in'âm sen lâ'yı ko illâ'ya bak
(Vâhib Ümmî, 64/7, s. 146)

Aşk yolunda cehdeden kişinin tek gayesi aşk derdine düşmektir. Bu öyle bir derttir ki ucu bucağı, kenarı köşesi olmayan bir deniz gibidir. Bu çaresizlikte âşık hayret makamı denilen bir alana düşer ve kendini bilmez bir duruma gelir:

Eşrefoglu Rûmî bu derde giriftâr olalı
Düşdi bir deryâya kim yokdur anun kenâresi
(Eşrefoğlu Rûmî, 131/9, s. 386)

Her anda çü bir şânda zuhûr itdi yem-i aşk
Ey *Hakkî* merâtib nedir etvârı da bilmem
(E. İbrahim Hakkı, 203/7, s. 259)

Zorlu bir sürecin ardından âşık düzlüğe çıkar ve baştan sona arzuladığı mekânsızlık olan vahdet makamından nasibini alır. Âşık bu makamda ve öncesinde Hakk'ın pek çok lütuf ve ihsanıyla karşılaşır. Bu manevî zevk ve ikramlar sadece âşığa özeldir ve onunla Hak arasında mahrem bir tecrübe eseridir. Böylesi bir durumda ona düşen şey Hak ile onun arasında sır olan bu mahremiyeti herkese anlatmamaktır:

Gelip ey *İbretî* vahdet makâmından nasibin al
Mekânın lâ-mekân eyle olasin sır ile Dârâ
(Mustafa İbretî, 3/11, s. 16)

Ey *Niyâzî* hâl-i aşkı herkese fâş eyleme
Sırr-ı Hak'dır ana bigâne haberdâr olmasın
(Niyâzî Mısrî, 148/8, s. 510)

Şairler mahlaslarına âşık anlamını yükledikleri beyitlerde “*fürkat, lutf, vuslat, vâris, dünya, dost, sevmek, gayret, dost, düşmân, ışk, varını vermek, vasl, hicrân, dilemek, cân u baş vermek, cism ü cânın vermek, kurbâna vermek, âşinâ olmak, âlemin sultanı, lâ, illâ, derd, giriftâr olmak, deryâya düşmek, yem-i aşk, merâtib, etvâr, vahdet makamı, nasibin almak, sır, lâ-mekân, hâl-i aşkı fâş eylemek, sırr-ı Hak, bigâne, haberdâr olmak*” gibi kelime ve kelime gruplarını kontekstlerine katmışlardır.

8. Mürşit

Tasavvufî ıstılah olarak *mürşit*, müride seyr u süluk sürecinde manevî rehberlik yapan ve onları irşat eden kişi (Öngören, 2010) olarak *şeyh* kelimesiyle benzer anlamlara gelir. Dolayısıyla mürşit kelimesinde hem lafzen hem de pratikte bir öğreticilik rolü söz konusudur. Mahlaslarına mürşit kelimesini yansıtan sūfilerin şiir dili, didaktik bir formasyon kazanır. Zaten birçok mahlas beytinde mürşit; irşat eden, öğreten, terbiye eden, gönüldeki manevî hastalıkları gideren ve kişiyi gaflet uykusundan ayıltan kişi olarak tavsif edilmiştir:

Hak seni irşâd ider *Gaybî* lisânından begüm
Tutmaz isen Hak kelâmı işte tugyânlık budur
(Sunullâh Gaybî, 24/6, s. 275)

Tabîb-i kalb-i rûhânî idüp *Nûrî* kulın Mevlâ
Olur kalbündeki emrâzunı âmâlünü muslih
(Abdülahad Nûrî, 26/5, s. 249)

Anlar mısun dinler misün *Vâhib Ümmî* ne dir sana
İsteyeni ayıldayın dostdan izin alup geldüm
(Vâhib Ümmî, 187/9, s. 268)

Mürşidin bu yolda müridiyle paylaştıkları şeyler ilâhî sırrın ta kendisidir. Çünkü onun müridiyle paylaştığı yüce sırlar, marifet makamının ledün ilimleridir. Bu cümleden vahdet makamını ve Rahman'ı arzulayan kişi varsa mutlaka bu yollardan geçip yola dair tecrübesi olan, Hakk'a vâsil olmuş bir mürşitten nefeslenmesi gerekir.

Nûrî'nün sırrından alsun bir haber
Âlem içre âşık-ı zâr isteyen
(Abdülahad Nûrî, 101/8, s. 313)

İbretî verdi haberi sırr-ı a'âdan yine
İlm-i ledünden okudu şerhi durur bu kitâb
(Mustafa İbretî , 22/5, s. 30)

Ey tâlib-i vahdet olan Rahmân'ına ârzû kılan
Gel Hazret'e vuslat bulan *Ümmî Sinân*'dan al haber
(Ümmî Sinân, 22/9, s. 32)

Sülûk sürecindeki bir müridin mürşidine tam teslimiyeti son derece önemlidir. Mürit, onun bu yola dair söylediği nasihatlere tamamıyla uymalıdır. Dostun haberini ona en doğru verebilecek kişi yine odur. Zira her şeyde olduğu gibi her “ben mürşidim” diyene de itibar edilip irade teslim edilmez:

Tut pendini bu *Eşrefoğlu Rûmî*'nün zinhâr kim
Dost haberini togrı virür her yâr ele girmez
(Eşrefoğlu Rûmî, 41/9, s. 267)

Şol ki açâ cân gözin ol göre Hakk'un yüzin
Ma'nevî'nün bu sözin tut sana bir yâr olur
(Mustafa Manevî, 24/8, s. 183)

Mahlaslarına mürşit manasını yükleyen mutasavvıflar beyitlerinde “*irşâd etmek, begüm, tabîb-i kalb-i rûhânî, kalp, emrâz, muslih, anlamak, dinlemek, dost, sır, haber almak, sırr-ı a'lâ, ilm-i ledünden okumak, tâlib-i vahdet olmak, vuslat bulmak, pendî tutmak, sözin tutmak*” gibi sözcük ve sözcük gruplarını kontekste kullanmışlardır.

9. Şair

Gelenek içinde şair; bilgi seziş ve heyecanlarını ahenkli ve ölçülü bir biçimde dile getiren kişi olarak tanımlanmasıyla (Karaarslan, 2010) mananın sezgi sonucu ortaya çıkmasının ve belli bir düzen içinde forma sokulmasının da dikkati çekilmiş olur. Sûfi şiirlerin öne çıkan formu, anlamdan yükselir. Yani bu şiirde aslanan suret değil manadır (Nasr, 2017). Anlamı öne alan kaynak da gözlemden ziyade sezgidir. Şiirde manayı oluşturan kelimelerin altında bir olan Hakk'ı arama O'nu her yönüyle temsil etme gayreti vardır. Bu gayretin sonucu olan şairliği ve şiiri vücuda getirebilme yeteneğini Hakk'ın bir tecellisi olarak gören mutasavvıfların şiir yazma motivasyonları şahsî bir duyuştan ziyade ilâhî zuhûrâtın gönüllerde belirmesidir:

Yûnus senün sözlerün ma'nîdür bilenlere
Söyleyeler sözüni devr-i zamân içinde
(Yûnus Emre, 302/18, s. 438)

Tevhîd-i esmâdan aldı dersini *Ümmî Sinân*
Vâridâtın pertevinden şerh olundu bu divân
(Ümmî Sinân, 1/1, s. 8)

Yûnus Hak tecellisün şâ'ir dilinden söyler
Cânda gevher varısa Hak'dan yana yürüdü
(Yûnus Emre, 383/5, s. 527)

Şiir kelimesinin aynı kökten gelen Arapça *şuûr* kelimesi arasında bir yakınlık kuran Mahmud Erol Kılıç (2017), şiirin kavrama ve idraki zorlayan bir sürecin parçası olduğunu düşünmesi ve kapalılık mecazını sûfi şiirin temel prensiplerinden biri olarak görmesi de son derece ilginçtir. Yani şiir tafsil (açıklama) yeri değil icmâl (özetleme) yeridir. Bu cümleden sûfi şairler şiirlerindeki mananın üstünü farklı nedenlerle örterek

remzî bir söyleyiş geliştirmişlerdir. Bu poetik duruş şiirin hedef kitlesini de belirlemiştir. Şiiri ârif söyler, ârif olabilen anlar:

Eşrefoglu Rûmî sözlerün senün mermûzdur
Ârif olanlar bu remzi fehm ider işâreden
(Eşrefoglu Rûmî, 92/10, s. 335)

Vâhib Ümmî derdmendin sırrını ârif bilür
Cevherümün ma'nâsı gâfillere yokdur benüm
(Vâhib Ümmî, 48/7, s. 132)

Sözün kaynağının mutlak surette Allah olduğunu söyleyen mutasavvıflar, kaynağı Hak olan şiiri, Hak sırlarından bahseden bir varak olarak da görmüşlerdir. Zira şiirde anlatılanlar ledün ilmi denilen marifetten, vahdetten, Kur'an'dan beslenir. Şairin şiirde bahsettiği şeyler aslında insanın öz varlığında bir kuvve olarak vardır:

Sana inâyet kılsa Hak *Nûrî*'den okısan sebak
İlm-i ledündür her varak insânda ol şân gizlidür
(Abdülâhad Nûrî, 43/7, s. 263)

Vâhibî vahdetden alıp geldigin söyler sana
Zât-ı Hakk'un mazharı âşık hemân handân yatar
(Vâhib Ümmî, 32/7, s. 118)

Gaybî senün sözlerün Hak nûridur bilene
Her demde her kelâmun âyet Kur'an didiler
(Sunullâh Gaybî, 23/5, s. 274)

Mahlaslarına *şair* anlamının kazandırıldığı beyitleri “söz, *manî*, sözünü söylemek, *ders*, *tevhid-i esmâ*, *vâridât*, *şerh olunmak*, *dîvân*, *şâir*, *Hak tecellisi*, *dil*, *gevher*, *mermûz*, *ârif*, *remz*, *fehmi etmek*, *sır*, *cevher*, *gâfil*, *sebak okumak*, *ilm-i ledün*, *varak*, *vahdet*, *âşık*, *kelâm*, *âyet*, *Kur'an*” gibi sözcük ve sözcük öbekleri, bağlamsal anlamda desteklemişlerdir.

Sonuç

Divan şiirinde *mahlas*, halk şiirinde ise *taşıma* olarak isimlendirilen şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma adlar, tekke şiirinde farklı ve çok kimlikli bir kullanım alanıyla karşımıza çıkar. Bunda tekke şiirinin gerek divan gerekse halk şiirinin hedef kitlesini de içine alacak şekilde geniş tabanlı ve mesaj kaygılı olmasının rolü büyüktür. Padişahından halkına, dilencisinden zenginine, âliminden câhiline kadar dikey ve paralel düzlemdeki tüm kesimler bu şiirin mesaj alanındadır. Bu sebeple sûfler, tüm kesimleri kucaklayacak ve içine alacak bir kimlik yapısına ve bu kimliğe uyacak bir rol

statüye ve nihayet her ikisini de ihata edecek bir bağlamsal söz varlığına sahip olmak zorundadır. Bu durum mutasavvıf şairler tarafından büyük ölçüde başarılmıştır.

Çalışmada bize malzeme desteği sağlayan farklı yüzyılların tekke şairleri, mahlaslarını “*nefs, gönül, rûh, insan/kul, ümmet, derviş, âşık, mürşit ve şair*” kimlikleri ve rol statüleriyle sunmuşlardır. Bu sunuşlardan “*nefs, gönül ve rûh*” birer lâtife ve cevher iken “*insan/kul, ümmet, derviş, âşık, mürşit ve şair*” ise insan tipolojisidir. Bu kavramlar; şairlerin poetik değerlerini, rol statülerinde didaktik bir üslubu benimsemeleriyle etkilemiş, oradan da beyitteki semantik yapıya bağlamsal bir destek sunmuştur. Her kimlik ona uygun bir rolü; her rol de onu destekleyen bağlamsal bir konteksti beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak sūfilerin mahlas beyitlerinin sanatı açısından değeri düşünüldüğünde çok kimlikli yapının şiirdeki varlığı, hedef kitlenin genişliğini göstermesi ve anlamsal değerle söz varlığı kontekstini oluşturması bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmayla -sūfi literatürde- mahlaslara yönelik geniş kimlik tabanlı böylesi bir çalışma özgün ve önemli olup ileride yapılacak benzer ve derinlikli çalışmalara hem poetik değer hem de bağlamsal söz varlığının tespiti açısından katkı sunacaktır.

Kaynaklar

- Açıköz, N. (1989). Divan şairlerinde mahlas meselesi. *Millî Eğitim Dergisi*, (88), 59-63.
- Akay, H. (2003). *Abdülahad Nûrî ve divanı*. Kitabevi Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 389-427. TDV Yayınları.
- Ayar, M. (2022). Aziz Mahmûd Hüdâyî, hayatı, poetikası, dîvânının bağlamli dizin ve işlevsel sözlüğü. İlahiyat Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2012). Ümmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, 308-309. TDV Yayınları.
- Güneş, M. (2006). *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin hayatı- eserleri ve divanı*. Sahaflar Kitap Sarayı.
- Güneş, M. (2008). *Erzurumlu İbrahim Hakkı dîvânı*. Sahaflar Kitap Sarayı.
- İsen, M. (1989). Divan edebiyatında mahlasdaş şairler. *Millî Eğitim Dergisi*, (82), 22-29.
- İsen, M. (1990). *Latîfî tezkiresi*. Akçağ Yayınları.
- Karaarslan, N. Ü. (2010). Şair. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, 298-301. TDV Yayınları.
- Karahan, A. (1996). *Fuzûlî, muhiti, hayatı ve şahsiyeti*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2017). *Sufî ve sanat*. Sufi Kitap Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. (2008). Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, C. (1996). Gönül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, 150-152. TDV Yayınları.
- Muhammed Hamîdullah. (1988). Abd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, 57. TDV Yayınları.
- Nasr, S. H. (2017). *İslam sanatı ve maneviyatı (Ahmet, Demirhan Çev.)*. İnsan Yayınları.
- Öngören, R. (2010). Şeyh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, 50-52. TDV Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü II*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Yargı Yayınları.

- Şimşek, S. (2017). *Tasavvuf edebiyatı terimleri sözlüğü*. Litera Yayınları.
- Tahirü'l-Mevlevî. (1973). *Edebiyat lügati (Kemal Edip Kürkçüoğlu Haz.)*. Enderun Kitabevi Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Üsküdarlı Mustafa Ma'nevî dîvân-ı ilâhiyât*. Kaknüs Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Büyükçekmeceli Nesim-zâde Şeyh Mustafa İbretî dîvân-ı ilâhiyât*. Sahaflar Kitap Sarayı.
- Tatçı, M. (2012). *Yûnus Emre dîvân-ı ilâhiyât*. Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2014). *Vâhib Ümmî Halvetî dîvân-ı ilâhiyât*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2021). *Niyâzî-i Mısrî Halvetî dîvân-ı ilâhiyât*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tolasa, H. (2003). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerine göre 16. yüzyılda edebiyat araştırma ve eleştirisi*. Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). Yayım. *Türkçe sözlük*.
- Uludağ, S. (2006). Nefis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 529-531. TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (1994). Derviş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 188-190. TDV Yayınları.
- Yıldırım, A. (2006). *Divan edebiyatında mahlas ve mahlas-nâmeler*. Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (1999). *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiye tarikatı*. Erkam Yayınları.
- Zöhre, A. (2021). Mahlas beyitlerinden hareketle Azmîzâde Hâletî'nin kendi şiiri hakkındaki düşünceleri. *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (25), 130-145.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*
